

Андрій ЧЕМЕРИНСЬКИЙ

(Галич, Україна)

ORCID : <https://orcid.org/0000-0001-6611-7082>

ЗВІТ ПРО РОБОТУ ПОШУКОВОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ «ГАЛИЦЬКИЙ ЗАМОК. НАСТІННИЙ АРХІВ ШЛЯХЕТСЬКОЇ ВЕЖІ»

Матеріал містить інформацію про результати наукових досліджень графіті Шляхетської вежі Галицького замку, виконаних науковими співробітниками в серпні 2022 р. Звіт про роботу було заслухано і затверджено на засіданні Вченої ради Національного заповідника «Давній Галич» 13.10.2022 р.

Описано організацію роботи експедиції, очікувані результати. Подано дані про зафіксовані графіті на відкосах бійниць та у міжбійничних і вхідних просторах; в описовому матеріалі дано характеристику збережених графіті — за хронологією (найдавніші та найпізніші написи); способами їхнього нанесення (різьба / фарба), мовою виконання (латиниця / кирилиця).

Стверджено відсутність в інтер'єрі написів, про які згадували в своїх працях дослідники Галицького замку в другій половині XIX ст., повідомлено про відкриття досі не відомих унікальних написів, нанесених стрільцями Легіону Українських січових стрільців та членами організації «Пласт».

Наведено практичні рекомендації щодо збереження графіті вежі та їхнього подальшого використання в туристично-екскурсійній роботі.

Результат досліджень за вивченим матеріалом стає джерелом додаткових знань про окремі споруди і цілісно Галицького замку. В контексті нових знахідок графіті під час археологічних досліджень В'їзної вежі в період 2023—2024 рр. є ймовірність того, що науковців можуть очікувати чергові знахідки.

Результати дослідження вводяться в науковий обіг вперше.

Ключові слова: Галицький замок, епіграфіка, наукова експедиція, графіті, науковий звіт.

Національний заповідник «Давній Галич»
ЗВІТ
про роботу пошукової експедиції
«Галицький замок. Настінний архів Шляхетської вежі»
м. Галич, 2022

I. Актуальність і проблематика питання

Галич, як «історично населене місто», цікаве різноманітними пам'ятками та об'єктами культурної спадщини. В межах Генерального плану Національного заповідника «Давній Галич» є три об'єкти, які, окрім архітектурних та історичних особливостей, цікаві збереженими в їхньому інтер'єрі та екстер'єрі графіті різних історичних періодів.

Графіті (італ. graffiti, що походить від grafficare – «дряпати», дослівно «надряпані») – перша назва однієї з технік настінного малярства. Пізніше цей термін використали археологи, використовуючи його як загальний термін для означення всіх видів випадкових (в т. ч. сучасних) написів і малюнків на стінах будинків.

Подібні графіті збережено в пам'ятках культури національного значення – церкві Святого Пантелеймона (с. Шевченкове), церкві Успіння Богородиці (с. Крилос), Галицькому замку (м. Галич). У випадку перших двох графіті досліджено й описано, у випадку третього – наукові дослідження не проводились.

З огляду на існуючі реалії, зокрема наявність проєкту реставрації та подальшу популяризацію в туристичному середовищі, Галицький замок (XIV–XVIII ст.), як пам'ятка національного значення, потребував проведення дослідження збережених графіті. Незважаючи на значну кількість статей та матеріалів, присвячених замку, ніколи не досліджувалося питання графіті в інтер'єрі Шляхетської вежі (перший – другий поверхи, північна та західна сторони стін в міжбійничних просторах та в об'ємах бійниць). Вказані написи могли містити цікаву інформацію з минулого фортифікаційного укріплення стосовно мандрівників, котрі його відвідували.

II. Організація роботи експедиційного загону

З метою досліджень з ініціативи відділу охорони культурної спадщини наказом №51–ОД від 05.08.2022 р. генеральним директором Національного заповідника «Давній Галич» Володимиром Олійником в рамках роботи Постійно діючої комплексної науково-дослідної експедиції

створено експедиційний загін із дослідження написів на стінах Шляхетської вежі Галицького замку.

До складу експедиційного загону було включено наступних наукових співробітників заповідника: Чемеринського А. М., старшого наукового співробітника відділу охорони культурної спадщини (керівник загону); Козелківського В. М., молодшого наукового співробітника відділу охорони культурної спадщини (член загону); Петраша А., провідного наукового співробітника науково-освітнього відділу (член загону).

Терміном роботи загону визначено період 08.08 – 22.08.2022 р.

III. Очікувані результати роботи експедиційного загону та методика досліджень

Як робоче завдання загону на 2022 рік, з огляду на наявний доступ до I та III поверхів та підвалу Шляхетської вежі, науковими співробітниками загону було визначено: обстеження і вивчення написів різних періодів на північній та західній стінах першого поверху Шляхетської вежі Галицького замку (серпень), їх фотофіксацію.

Детальні завдання для досягнення результату:

Фіксація та опис наявних написів – з чіткою прив'язкою до кожної бійниці;

Типологізація написів за періодом створення, за системою письма (кирилиця, латиниця);

Здійснення фотофіксації наявних написів;

Підготовка звіту та наукової статті, присвячених зазначеним написам;

При виявленні цікавих написів – ознайомлення з ними наукових співробітників заповідника з метою використання в подальшій екскурсійній діяльності;

Звітування про роботу експедиційного загону на засіданні Вченої ради НЗ «Давній Галич».

Характеристика Шляхетської вежі Галицького замку.

Для подальшого розуміння місця збереження графіті доцільно коротко описати особливості місця їх знаходження – Шляхетської вежі. З огляду на проведені майже два десятиліття тому реставраційні роботи опис переважно стосується її сучасного вигляду.

Шляхетську вежу було зведено у XVI ст., перебудовано у XVII–XVIII ст. Її використовували як фортифікаційне укріплення, в'язницю для шляхтичів та в певний період жебраків, затриманих на дорогах. З кін. XVIII ст. стояла пустою. В 2004–05 рр. за проектом Інституту

*Західна сторона внутрішнього об'єму Шляхетської вежі.
На стінах збережена штукатурка з графіті.
Фото з приватної збірки, 1927 р.*

*Північна сторона внутрішнього об'єму Шляхетської вежі.
На стінах збережена штукатурка з графіті.
Фото з листівки періоду УРСР*

«Укрзахідпроектреставрація» реставраційно-будівельною фірмою «Явір» реконструйовано неповні фрагменти чотирьох стін башти з бійницями і фрагмент муру на висоту 2–6 м.

Споруда має форму п'ятикутника, розміри сторін на рівні замкового майданчика становлять: 15,5 м (напільна стіна від рову), 11 м і 7,3 м (дві напільні від міського укусу), 7,6 м (від майданчика верхнього замку), 12 м (від каплиці).

Дах чотирискатний з пірамідальним завершенням. У стінах будівлі пробито 18 бійниць (9 — у стіні з боку рову (три ряди трьох боїв), 4 — від південно-західного укусу (два ряди середнього і верхнього боїв), 2 — від західного укусу (один ряд двох боїв), 3 — з північного боку (в підшвенному бої — одна мала і в середньому — дві великі)).

Усі бійниці, крім однієї, гарматні, спрямовані в напільний бік під кутом укосів. Також на всю довжину (18,2 м) відновлено замковий мур між баштою і каплицею. На висоті 5 м у ньому розміщено п'ять стрілецьких бійниць.

Зі сторони двору до муру та стіни башти над входом прибудовано галерею з бойовим ходом, оперту на дерев'яні кронштейни. З неї також здійснювався вихід на другий і третій поверхи башти. Мур з галереєю покриті двоскатним дашком на кроквах¹.

Графіті Шляхетської вежі Галицького замку (I поверх).

В природі кожного відвідувача будь-якої відомої споруди є прагнення якимось чимось зафіксувати своє перебування в ній чи поруч неї. В сьогоденні це досягається найпростішими засобами — фіксуванням своєї присутності на камери мобільних телефонів, придбанні різноманітної сувенірної продукції. В більш ранні періоди це здійснювалося за допомогою графіті.

Датування графіті. Ймовірно, що в період, коли Галицький замок виконував свою оборонно-фортифікаційну функцію, графіті для його інтер'єру та екстер'єру не були характерні. Це обумовлювалося тим, що сам замок у сучасному розумінні був об'єктом присутності обмеженого кола осіб (адміністрація, військовий гарнізон та ін.), а також відповідною дисципліною — подібно як у сьогоденні пересічні громадяни не наносять зображення на військових блокпостах. При цьому слід розуміти, що в окремих приміщеннях вони все ж могли бути наявними — зокрема в тих,

¹ Звід Пам'яток історії та культури. Івано-Франківська область. Галицький район. Місто Галич. Галич, 2019. С. 16.

де утримували в'язня, і останні, в силу різних обставин, наносили подібні свідчення свого буття.

Якщо датувати графіті, збережені в Шляхетській вежі, то їх слід прив'язувати до моменту, коли замок перестав виконувати свою функцію і його покинули службовці староства та міського магістрату, військовий гарнізон. Відповідно це кінець XVIII століття. Саме в той період особи, які бажали отримати будівельний матеріал з залишків фортифікаційних укріплень; мандрівники, які могли відвідувати замок чи ночувати в ньому, могли безперешкодно залишати графіті на його стінах. Свідченням цього є зафіксовані найдавніші написи з датуванням 168(3?)9 (є певний сумнів у цій даті з огляду на її відчитування) та 1783.

Графіті наносили на стінах Шляхетської вежі на рівні доступності їхнього виконання щодо зросту людини, а в окремих випадках і на значній висоті бійниць II поверху (доступ сюди був досить ускладнений через відсутність підлоги). Основний зміст подібних написів — прізвище чи ім'я особи, котра відвідувала замок; датування цієї події.

У фондах Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаника, в колекції відомого дослідника історії Галича о. Антонія Петрушевича (1821—1913), міститься панорама Галича з північної сторони. У нижній частині документа під зображенням міської панорами Галича польською мовою записано пронумерований 12-ма абзацами віршований текст, розділений на дві колонки:

1. Jakże malowany widok dookoła
Wody pod miastem w Dniestr się zlewają
Zaniemy pola łaki i sioła
Nad miastem z góry zwaliska wylaiają

2. Wszystko świeżo drogie i szanowne
Godne naidawniejszych pokoleń uczucia
Smutne płaczące a jednak wymowne
Przywodzą na myśl dziejowe zdarzenia

3. Niegdyś ten Zamek nad miastem
Panował
Ktorey stolicą tej Krainy było
I Krol wniem siedział, a świat mu hołdował
Szczęście i męstwo razem mu służyło

1. Який же мальовничий краєвид довкола
Води під містом в Дністер впадають
За ними поля, луки і села
Над містом з гори руїни витають

2. Все свіже, дороге і шановне
Гідне почуттів поколінь найдавніших
Сумно плачучих, а однак вимовних
Приводять на думку минулі події

3. Колись панував той Замок над містом
Котре тієї Країни столицею було
І Король сидів у ньому,
а світ йому голдував
Щастя і мужність йому разом служили

4. Sława po świecie szeroko zabrzmiała
Kwitły nauki, miasto się wznosiła
I Europa nawet się zdumała
Jak był Kraj wielki bogaty i miły

5. Nieco laty... poznj gdy domowe
zawady
Srogich najezdców do siebie zwabiły
Zazęgly wojny, podstępny, napady
Az znikł w peirzynie ow Złoty Krai cały

6. W ten czas zamek zwały obronemi
Choć mał warowne paryę przy sobie
Włęgl przemocy pod ciosy srogiemi
Itak jak inne zakopał się w grobie

7. Od tąd ząb czasu niszczy go zuchwale
A ręka mury wylamnic chciwa
Choć Kamień z cegłą spojony jest trwale
Ostatnie resztki gwałtem wydobywa

8. I tak w nieszczęściu rok płynie za rokiem
A Zamku codzien ubywa pomało
A nikt się jego nie zaimie widokiem
Aby dał tame okrutnemu szalu

9. Tylko mieyscowy widzi to i czuie
Zbezczescią wduszy, zumyslu tęsknotę
Mocno wrzuszony te gruzy całuję
Nad wyrzadzoną dumaiać niecnotę

10. Bo to iest pradziadek zamkow w
naszym Kraiu
Więc go szanować jak Oycy się godzi
I zobowązka ze Czci, i zwyczaju
A tym sposobem i człek się odrodzi

11. O swiente wnaszey Ziemi rozwaliny
Niech was rodacy chętnie dwidzaja
Niech waszym smutnym widokiem ich syny
Wiare z miłoscia w swey dusze wzbudzaia

4. Слава по світі широко звучала
Квітли науки, місто возносилося
І навіть Європа захоплювалась
Який був Край великий, багатий і милий

5. Трохи літ... пізніше коли міжусобні
чвари
Суворих нападників звабили до себе
Розпалили війни, підступи, напади
Аж зник у перині той Золотий Край цілий

6. В той час замок на руїни обернувся
Хоч мав укріплені частини при собі
Упав насильно під ударами суворими
І так, як інші закопався у гробі

7. Відтоді зуб часу нищить його зухвало
А хтива рука мури ламає
Хоч Камінь з цеглою скріплені довго
Гвалтом рештки останні добуває

8. І так у нищенні рік пливе за роком
А Замок щодень зникає помалу
І ніхто не займеться його видом
Аби дав тому жорстокому шалу

9. Тільки місцевий бачить і чує
Збезчестям в душі, zumисла сумного
Зворушено сильно ті рештки цілує
Роздумуючи над вчиненим безчинством

10. Бо це прадід замків у нашому Краї
Тому шанувати його
як Батька годиться
І з обов'язком Честі, і звичаю
А таким чином й чоловік відродиться

11. О святії руїни нашої Землі
Нехай вас земляки охоче відвідують
Нехай вашим сумним видом їх сини
Віру з любов'ю в своїй душі будять

12. Niech tutaj za Czcią rozmyślaią dzieje
Ktore ta w pamięć latwo się przywodzą
Bo to jest iskra która wiecznie tlije
A przez nie łatwiej cnotę się odrodzą
Napis podróznego na Oknie
Zamku Halickiego

12. Нехай тут за Честю роздумує минуле
Котре тут в пам'ять легко приводиться
Бо це є іскра, котра вічно тліє
А через неї легше гідність віродиться
Напис подорожнього на Вікні
Галицького замку

Jak niegdys Ieronimusz na Ierolimie
Opłakiwał upadku Kraiu Iezraela
Tak i moje tutaj serce bleie i drzmie
Na widok tego grodu jakby przyjaciela
Który tu wędrowcowi
swe niedoli Kresli
Nasuwa przeszłych czasow
cierpienia teraz mysl

Як колись Ієронім у Єрусалимі
Оплакував падіння Країни Ізраїлю
Так і моє тут серце стогне і тремтить
На вид того граду якби приятеля
Котрий тут мандрівнику свої недолі
Креслить
Насуває минувших часів тепер терпіння
думу

JKutykowski / JKulykowski

Я/Йкутиковський / Я/Йкуликовський

З контексту відчитаного тексту напису не до кінця було зрозуміло, чи вірш та прикінцевий епіграф виконані однією і тією самою особою. Адже після завершення віршованого тексту подвійним підкресленням виділено речення: «Napis podróznego na Oknie Zamku Halickiego» (Напис подорожуючого на вікні Галицького замку), після чого записано й сам епіграф. Доволі важко змоделювати, аби чималий вірш з 12 куплетів, 48 рядків був у тій чи іншій формі (ймовірно, графіті) представлений на одному з вікон замкових руїн у Галичі.

Найвірогідніше, слід розуміти, що мова йде про прикінцевий епіграф обсягом у 6 рядків, залишений свого часу тут невідомим мандрівником. Також у правому нижньому кутку аркуша зберігся підпис ймовірного автора панорами з віршем або ж просто переписувача чи укладача цієї композиції загалом, який через каліграфічні особливості можна спробувати відчитати як: JKutykowski / Jkulykowski Я/Ю[? – Ян, Януш, Якуб / Юзеф] Кутиковський / Куликовський². Сам вірш можна датувати

² Стасюк А. Панорама Галича з колекції отця Антіна Петрушевича (1821–1913). *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. А. Стасюка. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2021. Вип. 6. С. 106–109.

як виконаний не пізніше першої половини ХІХ ст. На жаль, під час дослідницької експедиції ні вірша, ні окремих його елементів не було знайдено.

Священник Омелян Левицький, який неодноразово бував у Галицькому замку, в 1850-х роках занотував свої спогади про місто і околицю. Згодом вони були видані одним з львівських часописів. Зокрема, серед іншого він згадує про написи на стінах замку:

«...На стінах, що залишилися, міститься значна кількість написів, які походять від людей, що відвідували це давнє місто. Вони складені руською і польською мовами і сягають 1737 року, з багатьох написів багато відрізняються любов'ю до батьківщини, напр.: «Засіли наші пугачі й інші нічні птахи, де колись хоробра батьківщина наша, батьки наші, захисники наші, по зноях відпочинок солодкий мали»...

...Отвори, в котрих містилися вікна, досить малі, і помітні сліди, що попередньо були забезпечені решітками. Із тих отворів відкривається чудовий вид на поля залуквянські і позаблюдницькі, і в них також міститься багато вирізаних імен подорожуючих, які відвідували звалища галицькі...»³.

Численні відвідувачі Галицького замку продовжували «увіковічнювати» свою присутність і в наступні три століття, до перших років ХХІ століття (останнє датування 2007), до моменту, коли руїни Шляхетської вежі були ревалоризовані і самостійний доступ туристів у вежу було закрито.

Наявний іконографічний матеріал, а саме світлини руїн Шляхетської вежі, виконані у 20-х, а пізніше у 80–90-х роках ХХ століття, дають змогу ствердити, що в згадувані періоди кількість графіті була чисельно більшою, проте вони не дійшли до нашого часу.

Пояснення цьому наступне: до початку ХХ століття Шляхетська вежа вціліла у вигляді двох стін різної висоти (північної та західної), які не мали жодного перекриття — відповідно під впливом атмосферних явищ ряд графіті з випаданням цегли і штукатурки було втрачено; також у процесі відновлювальних робіт 2005–2006 рр. (зокрема, при домуровуванні арки вхідних дверей, проведенні робіт у просторі поруч бійниць, очистці стін у певних місцях) це повторилося. На жаль, у

³ Несколько народных преданий о Галиче (по запискам свящ. Е. Л. из М.). Слово. Ч. 4, 1879. С. 1

недалекому минулому не було здійснено фотофіксацію, яка б передувала відновленню, тому не відомі кількість і цінність втраченого.

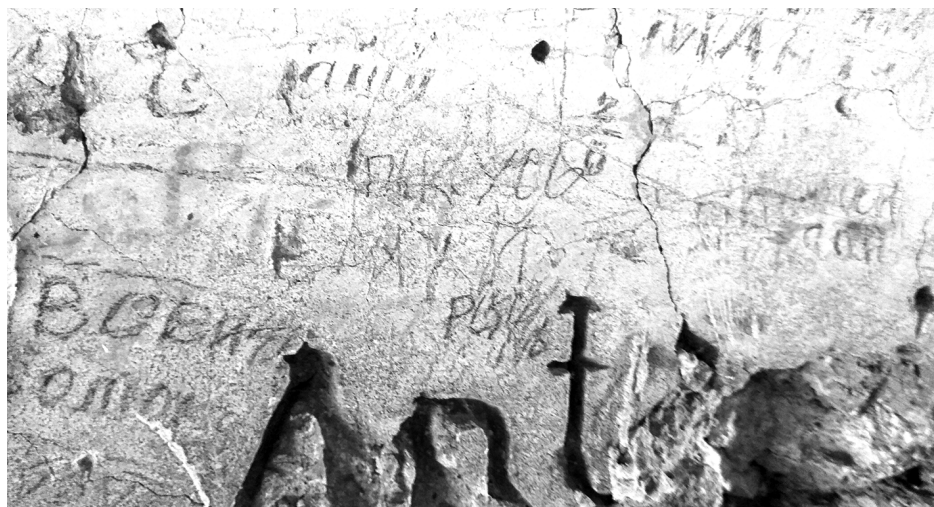
Станом на серпень 2022 р. на I поверсі Шляхетської вежі збереглися графіті у відкосах та склепіннях арок 4 бійниць (2 — із західної сторони, 2 — з північної), міжбійничних просторах між ними та склепінні арки вхідних дверей.

Після опрацювання графіті узагальнену інформацію щодо них було зведено за датуванням, письмовою системою, способом нанесення.

IV. Загальна характеристика графіті на стінах Шляхетської вежі

Написи виконані двома алфавітними системами: кирилицею та латиницею. Спосіб нанесення написів: різьба на штукатурці або цеглі (глибока рельєфна врізка до 1 см глибини, яка виконана металевими знаряддями); написання за допомогою олівця або фарби. Різьблені написи є переважно давнішими і охоплюють період XVII (?) XVIII—XX ст., хоча є певна кількість, яка відноситься до початку XX ст. Відповідно написи, нанесені за допомогою олівця/фарби, є пізнішого часу здебільшого стосуються XX століття (зокрема його другої половини).

Різьблені написи виконані досить «якісно» — це передбачало наявність у їхнього виконавця достатньої кількості часу на виконання і

Напис «ПЛК УСС РІК 1915/16».

На відкосі першої бійниці (західна сторона — тут і даліше номерація подається за годинниковою стрілкою — А.Ч.).

безпечні умови (не було переслідування і не передбачало відповідальності за подібні дії).

Основний масив за розміщенням у полі досяжності людського зросту. Розташування написів є різноманітним як горизонтально, так і вертикально; якщо раніший напис нанесено більшими буквами / цифрами, окремі написи нанесені в полі своїх попередників.

В окремих місцях написи нанесено первинно, в інших спостерігається їхнє нашарування. Відповідно при нанесенні другого – третього шарів знищувався первинний напис – з огляду на це значна частина написів втрачена, не доступна для прочитання або збереглася у формі окремих фрагментів. Відповідно втрачене їхнє змістове навантаження.

Написи, які збережені, повідомляють наступну інформацію, нанесену їхніми авторами: прізвище та ім'я (в окремих випадках тільки ім'я), дату

Зображення вирізьблених тризубів на відкосі другої бійниці (західна сторона)

Графіті першої бійниці з північної сторони вежі

Графіті першої бійниці з північної сторони вежі

відвідування Галицького замку; назву установи/організації/ № студентської групи, з якої були відвідувачі, назву населеного пункту, з котрого прибув /де проживав автор графіті. Також зустрічаються графіті, які фіксують емоції авторів написів від відвідування Галицького замку (на зразок «гарно провели час»); термінологію організацій, члени яких тут перебували (наприклад, «СКОБ» – гасло скавтської організації «Пласт», яке розшифровується «Сильно! Красно! Обережно! Бистро!»).

*Графіті відкошу другої бійниці з північної сторони вежі,
датування — друга половина XIX ст. — 30-ті роки XX ст.
Помітні назви УСС, організації «Пласт»,
пластове гасло «СКОБ!», підписи пластунів*

У ряді випадків зустрічаються імена та прізвища виконавців графіті без датування і навпаки – дата без якоїсь додаткової інформації.

Іконографічні матеріали на стінах Шляхетської вежі, на відміну від церкви Успіння Пресвятої Богородиці у с. Крилос та церкви Св. Пантелеймона у с. Шевченковому, практично відсутні. Однак все ж було виявлено і зафіксовано ряд цікавих зображень:

1. Кілька (4) графічних зображень тризуба на правому відкосі бійниці ч. 2 (стіна з західної сторони);

2. Кілька зображень у формі хрестиків на правому і лівому відкосах бійниці ч. 3 (стіна з північної сторони).

У процесі дослідження було зафіксовано 247 написів та іконографічних зображень, які вдалося відчитати. Серед них особливо цікавими для музеєфікації та експозиційного наповнення є наступні:

Два графіті, які можна вважати найбільш давніми за часом з усіх збережених. Їхнє датування: 168(3)9 та 1783 рр. Фактично вони були нанесені ще в час існування Галицького замку (до кінця XVIII ст. тут ще були архіви гродські та земські). Одна з дат (1783) є роком проїзду через Галич австрійського цісаря Йосифа II. Можливо, це графіті було нанесене в зв'язку з цією подією.

Розташування обох: правий відкіс бійниці на стіні північної сторони (перша від входу) в середній частині нанесено способом різьби.

Графіті, пов'язані з Легіоном Українських січових стрільців.

Відомо, що в червні 1915 р. УСС, як підрозділ австрійської армії, взяли участь у визволенні міста від росіян. Джерела описують перебування військовиків Легіону в Галицькому замку.

Перше графіті є наступного змісту:

«ПЛК УСС

Вояки

Р 15/16» *.

Розташування: правий відкіс під склепінням бійниці західної сторони (перша від південної сторони). Напис нанесено, ймовірно, олівцем.

· *А. Ч. – Полк УСС. Вояки – буква О в цьому слові виконана у формі тризуба.*

Друге графіті:

«У.С.С. 1915 рк».

Розташування: орієнтовно центр арки бійниці північної сторони (перша від входу). Напис нанесено, ймовірно, олівцем.

*Графіті Відкосу другої бійниці з північної сторони вежі,
датування кінець XVIII — друга половина XIX ст.*

Графіті, пов'язані з українською скавтською організацією «Пласт».

Текст першого:

«Музичак М.

Попович Іван

СКОБ!».*

Розташування: центральна частина арки бійниці на стіні північної сторони (перша від входу), нанесено, ймовірно, олівцем.

· А. Ч. — напис «СКОБ!» є гаслом пластунів, яке розшифровується як «Сильно! Красно! Обережно! Бистро!». Відоме і прізвище одного з підписантів — Івана Поповича; він був курінним ХХ пластового куреня Українського Пластового Уладу імені Пилипа Орлика в Рогатині. Напис міг бути виконаний під час однієї з курінних мандрівок до Галицького замку.

Текст другого:

«30.VII.1930

Цуприк

Музика Микола

ХХ ПК». *

Розташування: у лівій частині арки бійниці (під склепінням) на стіні північної сторони (перша від входу), нанесено, ймовірно, олівцем.

· А. Ч. — напис «ХХ ПК» означає ХХ пластовий курінь імені Пилипа Орлика в Рогатині. Було виконано під час останньої мандрівки рогатинського Пласту до Галича (Пласт в Галичині було заборонено польською владою 30.09.1930 р., тобто, через два місяці після цієї мандрівки).

Зображення тризуба

Фактично це зображення чотирьох тризубів. Два з них вирізьблені паралельно один до другого (правий менш рельєфно читабельний) та два — нижче від них, один над одним (перпендикулярно до перших двох).

Ймовірний час нанесення — перша половина ХХ століття.

Розташування: у правій верхній частині бійниці (на стіні західної сторони (друга від півдня), нанесено способом різьби.

V. Стан збереження графіті Шляхетської вежі. Рекомендації щодо їхнього збереження та використання в музейній та екскурсійній роботі

На серпень 2022 р. стан графіті Шляхетської вежі можна оцінити як задовільний. Частина написів не читабельна, є нашарування. Окремі

закриті залишками бетонного розчину та цеглою (при відновлювальних роботах).

Важливо не втратити те, що збереглося до цього часу. Графіті вежі, нанесені в різні історичні періоди, є важливою складовою її інтер'єру, свідченням зацікавлення відвідувачів цим об'єктом оборонної архітектури і, незважаючи на те, що в значному масиві не несуть змістового навантаження, підлягають збереженню та подальшому використанню в музейній та екскурсійній роботі.

Науковий співробітник у своїй роботі з відвідувачами має можливість провести паралель щодо того, що до кінця XVIII ст. в Галицькому замку було окреме приміщення з архівом актів земських і гродських – з їхнім перевезенням до Львова тут залишився інший «архів», який впродовж століть доповнювався, – «настінний архів» Шляхетської вежі.

Щодо збереження та популяризації слід забезпечити наступне:

захистити бійничні пройми від можливого негативного впливу відвідувачів. Реалізація шляхом встановлення органічного листового скла в об'ємі бійниць. Виконується шляхом кріплення на відкосах (за зразком церкви Успіння Пресвятої Богородиці в с. Крилос) або за допомогою приставних конструкцій (оргскло закріплене на основі). Останній варіант забезпечить постійний доступ для миття вікон у бійницях;

не допускати розміщення елементів експозиції, їх кріплення, вбиття цвяхів у штукатурку і цеглу, в об'ємах стін з західної та північної сторін;

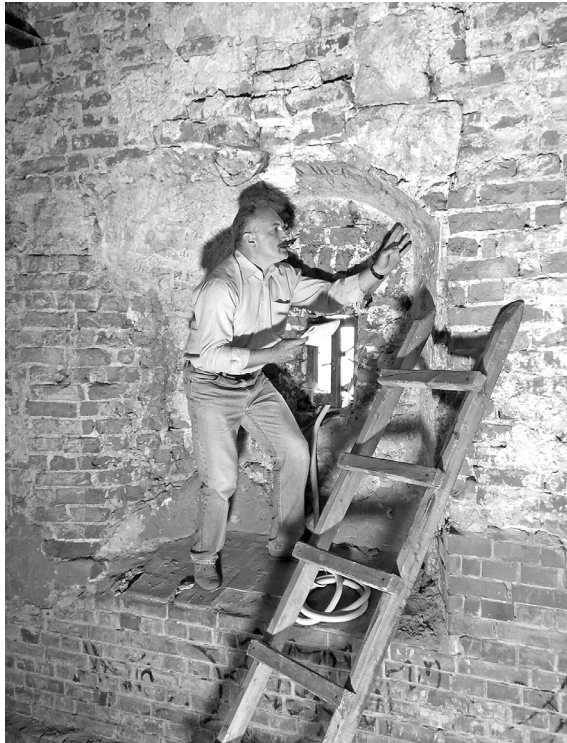
забезпечити підсвітку найбільш цікавих написів на чотирьох бійницях за допомогою ламп денного світла відповідної потужності;

найбільш цікаві написи, які мають історичне значення для висвітлення історичних подій і на які акцентується увага, можуть бути розміщені на приставних стендах (кожен відповідно до своєї бійниці або одному, присвяченому всім бійницям). Окрім цього, вартувало б виготовити два окремі стенди для експозиції – на одному з них розмістити панораму Галича з віршем, який, ймовірно, колись був на одній із бійниць Шляхетської вежі (матеріал з колекції о. А. Петрушевича); на другому – двома стрілецькими графіті інформацію про Легіон УСС і його роль у взятті Галича (1915 р.). Додаткова інформація цього стенду – про Пласт, відвідування замку пластунами у 1930-х роках та іконографічні зображення тризуба;

для популяризації Галицького замку, історичних подій на його терені виготовити 2–3 листівки з зображенням найоригінальніших графіті.

Результат роботи експедиційного загону. Завдання для кінцевого дослідження.

1. Здійснено фотофіксацію графіті у Шляхетській вежі (I поверх);
2. Відчитано та описано графіті пооб'єктно (по бійницях та міжбійничному просторі) — з підготовкою таблиць щодо типологізації написів за періодом створення і за системою письма (кирилиця, латиниця); таким чином, на території НЗ «Давній Галич» певною мірою досліджено і вивчено всі три пам'ятки культурної спадщини, які є носіями графіті;
3. Виокремлено найцікавіші з написів, які можуть надалі використовуватися в музейній та експозиційній роботі.
4. Підготовлено звіт про роботу експедиційного загону на засідання Вченої ради.
5. Як завдання на черговий етап досліджень є необхідність обстеження підвального приміщення та другого поверху Шляхетської вежі на предмет наявності графіті.

Керівник загону А. Чемеринський в процесі досліджень, серпень 2022 р.

Загальна статистична інформація щодо написів І поверху Шляхетської вежі Галицького замку

№ бійниці, інше	Загальна к-сть прочитаних написів	К-сть написів кирилицею	К-сть написів латинкою	К-сть написів цифрових (дати)	Написи олівцем, фарбою та ін.	Різьба
I	18	7	8	3	10	8
II	59	37	15	7	44	10
III	92	50	31	11	54	38
IV	75	46	16	13	51	23
Між III–IV	1	1	-	-	-	1
В арці дверей	2	1	1	-	-	2
Всього	247	141	71	34	165	82

· Орієнтовна кількість відчитаних прізвищ — 149, з них 118 — повні прізвища, 31 — частини прізвищ.

Статистика досліджених написів у розрізі років та держав

168(3)9							
1783							
183.							
1844							
1861	1862	1868					
1880							
1890							
1901							
1910							
1915	1916	1917	1919				
1920	1924	1925	1926	1928	1929		
1930	1931	1932	1934	1935	1936	1937	1939
1941	1943	1945	1946	1949	1950		
1952	1953	1954	1955	1958	1959		
1960	1961	1963	1965	1966	1968	1969	
1975	1976	1978					
1981	1984						
2000	2007						

Загалом 55 написів з датуванням.

I Річ Посполита — 1

Австрійська імперія та Австро-Угорська монархія — 13

II Річ Посполита — 15

III Німецький рейх — 2

УРСР — 22

Незалежна Україна — 2

Географічні місцевості, назви установ, студентські групи

Бовшів	Ходорів
Вишнівчик	Бурштинський садок №2
Київ	Коломия театр 31.VI.1949 р.
Олеськ	Студенти ГАДАМ
Перемишляни	Студенти КВЕ 1975
Різдв'яни	10.06.1958 ТРНГ
Станислав	

Конкретне розміщення графіті виглядає наступним чином:

Бійниця ч. 1 (стіна з західного боку). Під склепінням арки з правої сторони (площа, зайнята написами, дорівнює висоті 6 цеглин). Написи нанесено на штукатурці.

Перелік зафіксованих і відчитаних написів бійниці №1 *

№	Напис	Спосіб виконання: різьба / напис
1.	Вович Родіон	н
2.	МОЖЕ	н
3.	Оленич 1966	н
4.	Паша	н
5.	Плк УСС Вояки – (буква О в формі тризуба) Р 15/16	н
6.	Торб'як М.В. (?)	н
7.	10.06.1958 ТРНГ – 23 БУЛИ	р
8.	Ant...	р
9.	DS...ALEK	н
10.	VEGECO...	р
11.	A WINRI	р
12.	SEKA	р
13.	...RYEWICZY	р
14.	...NECKI	р
15.	FON	н
16.	18(6?)1	н
17.	1925	н
18.	1958	н

Простір між бійницями ч. 1–2 (стіна з західного боку), написи нанесено над висотою підлоги.

Бійниця ч. 2 написи на склепінні арки (площа, зайнята написами, дорівнює висоті шести цеглин) та частині відкосу з лівої сторони (від арки до середини висоти бійниці) та частині відкосу з правої сторони (від арки до середини висоти бійниці). Написи нанесено на штукатурці та цеглі.

Перелік зафіксованих і відчитаних написів бійниці №2 *

№	Напис	Спосіб виконання: різьба / напис
1.	Іван Соня 1960	н
2.	Бодя	н
3.	Вова Юра	н
4.	Бурко Іван 26.08.1926	н
5.	Воборов В. 1968	н
6.	Ворона 3.03.1934	н
7.	Дудей Д. 4.II.46	н
8.	Жирнов М.П.	н
9.	Каспер 2000	н
10.	Кобрі А. Кобрі 30.IV.29	н
11.	Кулч.....	н
12.	Купчак	н
13.	Мігацкій	н
14.	В. Лемчак Д. Новак Савченко	н
15.	Неля 69	н
16.	Никола Брик	н
17.	Роман Крохма Дмишко	н
18.	НИКОЛАЕВ.В СТАНИСЛАВ – н	н
19.	Олеськ	н
20.	Осип Ліда	н
21.	Паньків 18.4.1928	н
22.	Павлишак А. (М?) 12–13.07.1960	н
23.	ПОДЕСКИЙ	р
24.	Содовка	р
25.	Стася	н
26.	Стусь Михайло	н
27.	Студенти ГАДАМ	н
28.	Цурковський 1910	н
29.	...ський 28.04.1969	н
30.	Юрій Я. 19.08	н
31.	Яськевич	р

32.	..ченко	н
33.	...к...ий 25/IV.1969 р.	н
34.	...ків Роман	н
35.	...ливець Роман	н
36.	Цезар 1981	р
37.	Цьомки	н
38.	Anna	н
39.	17.1.19 NOZKA	р
40.	...АКАК...	р
41.	FALIKO	н
42.	S. Frank	н
43.	FOR	н
44.	S.Glowiekowsk... 1910	р
45.	MAKACH..WICZ W.	р
46.	Onyfryk 1961	н
47.	R.O.	н
48.	I.Skowski 27.IV.1939	н
49.	Woborski	н
50.	NGLAR...	р
51.	YR	р
52.	...USZ	н
53.	1920	н
54.	1925	н
55.	1926	н
56.	1932	н
57.	1936	н
58.	1968	н
59.	1976	н

Міжбійничний простір між 2-ю (стіна з західного боку) та 3-ю (стіна з північного боку) бійницями, на рівні настилу підлоги. Написи нанесено на штукатурці, вони не читабельні.

Бійниця ч. 3 (стіна з північного боку). Написи спостерігаються на арці, лівому відкосі бійниці (практично на всій площині), на правому відкосі (площа, зайнята написами, дорівнює висоті 6 цеглин). Виконані на штукатурці та цеглі. За кількістю графіті найбільш численна. Досить цікава з огляду на текстове наповнення та їхнє візуальне сприйняття.

Перелік зафіксованих і відчитаних написів бійниці №3 *

<i>№</i>	<i>Напис</i>	<i>Спосіб виконання: різьба / напис</i>
1.	Адамович Василь	н
2.	Арабчук	н
3.	БЕДЕЙ	р
4.	Бережницький І.І. 1968	н
5.	Бойцан Ю.Я. 30.01–7.02.1984 Киев	н
6.	Бурштинський садок №2	н
7.	Вишнівчик 1965	р
8.	Вітя	н
9.	Воскресенски	р
10.	Г. І. ГАВРИШ 1949	н
11.	Глінський І. П.	н
12.	Глушко Іван 1963	н
13.	Жарик І. Г. 1959	н
14.	Зарічний С. 1952	н
15.	Я. Зе.....ін	н
16.	Іван	н
17.	Камінська М. В.	н
18.	Калян 02.09.2007	н
19.	Каречко (?) Надя	н
20.	КВЕ	н
21.	Кліщ	н
22.	Коломия театр 31.VI.1949 р.	н
23.	Ліщинський І. П. 1968	н
24.	Новгородський	н
25.	Олег 19.VII.1989	р
26.	Олейко 4.VII.1953 (6?)	н
27.	Павлишак М. 13.9.1960	н
28.	Пархунь	р
29.	Петров А. Е. 16.IX.1958	н
30.	Петя	н
31.	Приємна мандрівка Надя, Мирон, Стефан 19.IV.1966	н

32.	РИДОЕКЪ	р
33.	Савчин 1975	н
34.	Сарабин Євген 1962	н
35.	Семик В. 1960	н
36.	Семи(л)ен 1941	н
37.	Сеньковська Дарія	н
38.	Сомик В.	н
39.	Сомик М.	н
40.	Сомик Іванна 1961	н
41.	Студенти КВЕ 1975	н
42.	13.V.1965 Четвер Марія + Іван	н
43.	13.V.1965 Кривович Іван (букви И написано дзеркально)	н
44.	Студенти	н
45.	Торшанін...	н
46.	ХОНТІЙ	р
47.	ХР	н
48.	Шевченко Я.	н
49.	Т. Яструбенко 1978	н
50.	...+Таня=любов	н
51.	ANTONINA	р
52.	BRYK	р
53.	СYТNICKI	р
54.	J. GRODNICYISKI	р
55.	Jan Kanat 20.5.31	р
56.	Mawicki	р
57.	M.Z.	р
58.	H.Fys	р
59.	W. Klosowski	р
60.	Kusyk Thom ADA	р
61.	Z. MODEL 1890	р
62.	Z. Lap...	р
63.	NOWA...	р
64.	I. L(T)EWI	р
65.	J. S. 1939	н
66.	...OHIR	н

67.	PALAMAR	р
68.	PRAMLE(R)	р
69.	SPISAR	р
70.	SCHAFFER	р
71.	SCHAFL	р
72.	STRKICK	р
73.	A. Wishewska	р
74.	M.WRYSZ	р
75.	A. L. ZAWADZKI 1868 8/9	р
76.	WERHER	р
77.	WISLOOK	р
78.	...ka	р
79.	...niesz	р
80.	...rski	р
81.	...owski	р
82.	1844 (розміщено поруч 1868)	р
83.	1880	р
84.	1901	н
85.	1915	н
86.	1919	н
87.	1928	н
88.	4.VI.1953	н
89.	1955	н
90.	IV.1966	н
91.	VI.1966	н
92.	10.IV.1978	н

Міжбійничний простір між 3-ю та 4-ю бійницями з північної боку. Написи на штукатурці на рівні перекриття підлоги.

Перелік зафіксованих і відчитаних написів міжбійничного простору між бійницями № 3 та № 4 *

<i>№</i>	<i>Напис</i>	<i>Спосіб виконання: різьба / напис</i>
1.	Ходорів 29 р.	р

Бійниця ч. 4 (стіна з північного боку). Написи простежуються на склепінні арки, частково з лівого і правого відкосів бійниці. Нанесені на штукатурці.

Перелік зафіксованих і відчитаних написів бійниці № 3 *

№	Напис	Спосіб виконання: різьба / напис
1.	Андрусина	н
1.	Б. Боднар	н
2.	Бористак 14.IV.1953	н
3.	Бриковський С.	н
4.	15.VIII.1917 БРЯС(Ь)Ю Ярослав (?)	н
5.	Васильковский Славко 1943	н
6.	Верба В.	н
7.	Вороб...	н
8.	Герц	н
9.	Горіховський Ст.	н
10.	В. Григорчук 15/IV.1954	н
11.	Дворский	н
12.	Жук Д.	н
13.	Ігор 1975	н
14.	Лабчук 1975	н
15.	Коля з ...	н
16.	Курдидик Богдан Бовшів 5/7 1936	р
17.	У.С.Т. 1960	н
18.	Б. Микя (а)на	р
19.	Масляк Олександр 2.V.1935	н
20.	м. Перемишляни	н
21.	Мізевські	н
22.	Микола Онисько	н
23.	ХХ ПК* Микола Музика (Пластовий курінь – А.Ч.)	н
24.	О. і. І. Стигар	р
25.	Панашій 1934	н
26.	Петренко Кузь	н
27.	Попович Олександр	н
28.	Росяк 197.	р
29.	Рудь	р
30.	Я. Сяньків (?)	р
31.	Триняк Іван	н
32.	ский	н
33.	Цуприк 30.VIII.1930	н
34.	...ань Юзькевичь	р
35.	Т. Чорн...	н
36.	1875 Різдв'яни	н

37.	СКОБ Попович Иван Пришляк В. Музичак М (чи Музичка?) в арці (<i>пластуни – А. Ч.</i>)	н
38.	Петро Цетко (?) У.С.С. 1915 рр. в арці	н
39.	...і КОШКА	р
40.	Сав'як Сергій М/62	н
41.	Сичковський 12.IX.1933	н
42.	СТЕПАН	р
43.	..вич	р
44.	Шевчук	р
45.	Юра	р
46.	GRONOWIAT	р
47.	...charni	н
48.	Filip	р
49.	F. Ciesla 19 14/9 20 – можливо, військовик радянсько-польської війни (А. Ч.)	р
50.	K. Cinjar... (?)	р
51.	POPEL(M?)A	р
52.	SHANET	р
53.	Srotcki 1941	н
54.	Rattek K.	н
55.	...SHWET...	р
56.	Tadek	н
57.	Wilinski	р
58.	EGPRO	н
59.	168(3)9	р
60.	Peul nonarni (?) 1783	р
61.	1862CZYNSKI	р
62.	1901 S.TORMA	р
63.	183.	н
64.	1868	н
65.	18.1924	н
66.	1928	н
67.	30.VIII.1931	н
68.	1934	н
69.	VII.1936 р.	н
70.	VIII.1938	н
71.	1945	н
72.	р. 50	н
73.	14.IV.1953	н
74.	19.IV.1965	н

Міжбійничний простір між 4-ю бійницею та вхідними дверима (на склепінні вхідної арки з правого боку). Написи вирізьблені на цеглі.

Перелік зафіксованих і відчитаних написів міжбійничного простору між бійницею № 4 та вхідними дверима *

<i>№</i>	<i>Напис</i>	<i>Спосіб виконання: різьба / напис</i>
1.	K. Hanakowicka	р
2.	ГАРПИ	р

[Публікація за оригіналом машинопису звіту] Національний заповідник «Давній Галич». Чемеринський А. Звіт з роботи пошукової експедиції «Галицький замок. Настінний архів Шляхетської вежі» м. Галич, 2022. 35 с.

Andrii Chemerynskyi (Halych, Ukraine)

National Reserve «Ancient Halych». Report on the Work of the Research Expedition «Halych Castle: The Wall Archive of the Noble Tower» in Halych, 2022

This material presents the findings of scientific research on the graffiti of the Noble Tower at Halych Castle, carried out by research staff in August 2022. The report was reviewed and approved by the Academic Council of the National Reserve 'Ancient Halych' during a meeting on October 13, 2022.

The organization of the expedition's work and its expected results are outlined. The material presents data on documented graffiti found on the slopes of embrasures, as well as in the spaces between embrasures and entrance areas. The descriptive section analyzes the preserved graffiti, categorizing them by chronology (earliest and latest inscriptions), method of application (carving / paint), and language of execution (Latin / Cyrillic script).

It is noted that the inscriptions mentioned by researchers of Halych Castle in the second half of the 19th century are absent from the interior. However, previously unknown and unique inscriptions, created by soldiers of the Ukrainian Sich Riflemen Legion and members of the Plast organization, have been discovered.

Practical recommendations have been offered for preserving the tower's graffiti and incorporating them into tourism and guided tour activities.

The results of the research based on the studied material provide additional insights into individual structures and the Halych Castle complex as a whole. Given the newly discovered graffiti during archaeological studies of the Entrance Tower in 2023–2024, it is likely that researchers may uncover further significant findings.

The research results are being presented in scientific discourse for the first time.

Key words: *Halych Castle, epigraphy, scientific expedition, graffiti, scientific report.*